

ΕΝΑ

Οι ταραχές είχαν τελικά σταματήσει και οι φωτιές είχαν σβήσει. Η Ουάσινγκτον είχε μετατραπεί σε θλιβερά μαυρισμένα ερείπια και την ίδια τύχη είχαν και τα δυτικά και τα νότια προάστια του Σικάγου. Το Πίτομπεργκ, το Νιούαρκ, το Χάρτφορντ και το Τρέντον είχαν υποστεί κι αυτά μεγάλες καταστροφές.

Βρίσκομαι μαζί με τον Τζίμι στο πράσινο Όλντομοπιλ, ιδιοκτησία της ενορίας του Χένρι, και ακούω τις ειδήσεις από το ραδιόφωνο. Δε μιλάμε σχεδόν καθόλου οι δυο μας πια. Δεν έχουμε πολλά να πούμε. Ο Μάρτιν Λούθερ Κινγκ ο νεότερος είναι νεκρός, δολοφονήθηκε στην πόλη που γεννήθηκε, στη γειτονιά μας. Ο Τζίμι κι εγώ παίζαμε και οι δυο το μικρό μας ρόλο στη δολοφονία του. Αθέλητους ρόλους, φυσικά, αλλά τους παίζαμε.

Οδηγώ ανάμεσα σε άσπαρτα χωράφια. Το χιόνι, που έχει αρχίσει να λιώνει, δημιουργεί πηχτή λάσπη. Μερικές περιοχές μυρίζουν κοπριά, καθώς οι αγρότες προετοιμάζουν τα χωράφια για τις ανοιξιάτικες καλλιέργειες. Έχω τα παράθυρα του Όλντομοπιλ ανοιχτά, παρ' όλο το κρύο. Πρέπει κάτι να κάνω για να μείνω ζυπνιος. Οδηγώ συνέχεια εδώ και δυο βδομάδες και έχω αρχίσει να κουράζομαι. Θα πρέπει να βρούμε ένα μέρος να εγκατασταθούμε σύντομα – ο Τζίμι χρειάζεται ένα σταθερό περιβάλλον, όπως όλα τα δεκάχρονα παιδιά – αλλά δεν έχω βρει ακόμα το κατάλληλο, εκεί όπου θα αισθάνομαι ασφαλής. Οι κοντινές μεγαλουπόλεις εί-

ναι ερειπωμένες – οι συνοικίες των μαύρων εντελώς καταστραμμένες – και ο Τζίμι κι εγώ δε θα μπορούσαμε να ζήσουμε σε μια μικρή αμερικανική πόλη, τουλάχιστον όχι στις κεντροδυτικές πολιτείες.

Ο Τζίμι δεν το έχει καταλάβει, αλλά έχω κάνει πολλούς κύκλους και έχω γυρίσει προς τα πίσω, διστάζοντας να διασχίσω την πολιτεία του Μισισσιπί. Ξέρω ελάχιστα πράγματα για τις δυτικές πολιτείες και όσα ξέρω δε μου αρέσουν καθόλου. Έτσι, κάθε βράδυ, αφού βρω ένα μοτέλ στην άκρη του δρόμου (ακολουθώ το παλιό γνωστό δρομολόγιο των νέγρων και σταματάω όπου είμαι σίγουρος ότι θα μας δεχτούν), μένω ξάγρυπνος κοιτάζοντας τους χάρτες, ψάχνοντας να βρω ένα μέρος να ζήσουμε.

Φοβάμαι πως δε θα το βρω ποτέ.

Ξέρω πως σύντομα θα είμαστε υποχρεωμένοι να καταλήξουμε κάπου. Τα λεφτά τελειώνουν και πρέπει να πάρω συγκεκριμένες αποφάσεις και για τους δυο μας, αποφάσεις που θα είναι καθοριστικές για το μέλλον μας.

Το μυαλό μου, όμως, δυσκολεύεται να επικεντρωθεί στο μέλλον. Αντί για το μέλλον, γλιστράει συνέχεια πίσω στο παρελθόν. Οι δύο τελευταίοι μήνες διατηρούνται τόσο έντονα στη μνήμη μου, που τους βλέπω κάθε βράδυ στον ύπνο μου. Μέσα στη διαύγεια της στερνής μας γνώσης, βλέπω τώρα τα προειδοποιητικά σημάδια – τα σημάδια που δεν είδα τότε, τα σημάδια που δεν είδα κανέναν από τους κοντινούς συνεργάτες του Μάρτιν στην Επιτροπή του Κινήματος για την Ισότητα, που ονομάζαμε COME*, μέχρι το Σύλλογο Κληρικών του Μέμφις.

Εμένα με βαραίνει η αποτυχία περισσότερο απ' όλους. Εγώ είχα εκπαιδευτεί ν' αναγνωρίζω τις ανθρωπίνες συμπεριφορές, το δικό μου επάγγελμα ήταν να συγκεντρώνω τα σημαντικά στοι-

* Committe on the Move for Equality. Επιτροπή για το κίνημα της Ισότητας. (Σ.τ.Μ.)

χεία κομμάτι κομμάτι και γνώριζα πως κάτι επρόκειτο να συμβεί. Απλώς, δεν μπορούσα να διανοηθώ πως αυτό το κάτι θα ήταν η δολοφονία του Μάρτιν.

Λέω στον εαυτό μου, καθώς σφίγγω το τεράστιο βαρύ τιμόνι του Όλντσμομπιλ και κάθομαι με την πλάτη όρθια στο μαλακό πλαστικό κάθισμα, ότι δε θα μπορούσα να το είχα προβλέψει. Η υπόθεση στην οποία δούλευα τότε με αφορούσε προσωπικά και με είχε απορροφήσει ολόκληρο. Αλλά αυτό το ψέμα έχει αρχίσει να γκρεμίζεται έπειτα από δυο βδομάδες έντασης.

Έφταιγα πράγματι εγώ για τη δολοφονία του Μάρτιν; Δεν ξέρω. Δεν ανήκα στο στενό του κύκλο. Δεν ανήκα στο στενό κύκλο κανενός, ίσως και να μπορούσα αν το επεδίωκα. Αλλά το να ανήκω σε ομάδες, σωματεία και κόμματα δεν ήταν – δεν είναι – στη φύση μου. Δεν ήταν στη φύση μου από τότε που ήμουν στην ηλικία του Τζίμι, από τις μέρες που ο Μάρτιν κι εγώ ήμασταν φίλοι, τότε που τον φώναζα Εμ Ελ (M.L.), όπως τον φώναζαν όλοι, τότε που δεν ήταν τίποτα παραπάνω από ένα μικρό παιδί με φλογερά μάτια και έναν ακόμα πιο φλογερό πατέρα.

Εκείνες οι μέρες είχαν καταλήξει σε ένα και μοναδικό βράδυ, το πιο μαρτυρικό βράδυ της ζωής μου: το βράδυ στις 16 Δεκέμβρη του 1939.

Ο σπόρος, όμως, για όλα τα γεγονότα που ακολούθησαν, είχε πέσει δυο μέρες νωρίτερα. Εκείνο το βράδυ, πιστεύω μέχρι σήμερα, είχε δώσει στον Μάρτιν την έμπνευση για το έργο της ζωής του και ίσως είχε επηρεάσει και τη δική μου ζωή. Εκείνο το βράδυ ο παλιός Νότος και ο νέος Νότος είχαν συναντηθεί πρόσωπο με πρόσωπο, μ' έναν τρόπο που δε θα επαναλαμβανόταν μέσα στα επόμενα είκοσι εννιά χρόνια. Θα συναντιόνταν ξανά στις 4 Απρίλη του 1968, δηλαδή δυο βδομάδες πριν. Ακριβώς δυο βδομάδες πριν, ο νέος Νότος είχε αντιμετωπίσει τον παλιό Νότο και είχε χάσει, καθώς η φονική σφαίρα είχε καρφωθεί στο λαιμό του Μάρτιν, εκεί από όπου έβγαινε η χρυσή φωνή του.

Το βράδυ στις 14 του Δεκέμβρη του 1939 δεν ήταν τόσο δραματικό, τουλάχιστον για το μεγαλύτερο μέρος της Αμερικής. Όμως για την Ατλάντα ήταν το πιο σπουδαίο γεγονός του εικοστού αιώνα. Εκείνο το βράδυ στην Ατλάντα άρχισαν οι διήμερες εκδηλώσεις για τον εορτασμό της πρεμιέρας της ταινίας *Όσα Παίρνει ο Άνεμος*.

Και ο Μάρτιν και εγώ βρισκόμασταν εκεί.

Οι εορταστικές εκδηλώσεις είχαν αρχίσει το προηγούμενο βράδυ, καθώς οι σταρ του Χόλιγουντ μπήκαν με μια μεγάλη αυτοκινητοπομπή στους δρόμους της Ατλάντας. Το είχα σκάσει κρυφά από το σπίτι, γιατί ο πατέρας μου δεν έβλεπε με καλό μάτι όλα εκείνα τα πανηγύρια σχετικά με το *Όσα Παίρνει ο Άνεμος*, τα οποία (και είχε δίκιο, όπως αποδείχτηκε) διαιώνιζαν τους μύθους των λευκών για τον παλιό Νότο. Νωρίς το απόγευμα, είχα εξασφαλίσει μια καλή θέση στη γωνία των οδών Πίτστρι και Έλις.

Ήταν Δεκέμβρης και έκανε κρύο, αλλά οι άνθρωποι είχαν αρχίσει να μαζεύονται από νωρίς το μεσημέρι για μια παρέλαση που δε θα άρχιζε πριν από τις τέσσερις. Δεν ήμουν ο μόνος μαύρος σ' εκείνη τη γωνία. Ακριβώς δίπλα μου στέκονταν οι κόρες του Αρχηγού – του Τζον Ουέσλι Ντομπς –, ο οποίος ήταν ο ανεπίσημος δήμαρχος της κοινότητας των μαύρων στην Ατλάντα. Θα θύμωνα κι εκείνος, αν ήξερε ότι οι κόρες του βρίσκονταν εκεί. Τον είχα ακούσει να λέει την προηγούμενη μέρα πως το βιβλίο *Όσα Παίρνει ο Άνεμος* δεν ήταν σπουδαία λογοτεχνία και σύντομα ο κόσμος θα το ξεχνούσε. Ο Αρχηγός είχε δίκιο σε πολλά πράγματα στη ζωή του, αλλά σ' αυτό είχε πέσει έξω.

Εκείνες τα χρόνια η Ατλάντα ήταν μια ασήμαντη επαρχιακή πόλη, με πληθυσμό σχεδόν τριακόσιες χιλιάδες κατοίκους. Θα πρέπει να υπήρχαν περίπου τριακόσιες χιλιάδες άτομα στους δρόμους εκείνο το απόγευμα, πολλά από τα οποία είχαν έρθει

από τις αγροτικές περιοχές της Τζόρτζιας. Περιέργως, όλοι αυτοί οι άνθρωποι δε σπρώχνονταν, ούτε προσπαθούσε να μπει ο ένας μπροστά από τον άλλο. Απλώς στεκόμασταν εκεί και μιλούσαμε χαμηλόφωνα, ελπίζοντας να δούμε για μια στιγμή τους σταρ, που θαυμάζαμε στο πανί του σινεμά.

Δεν ήταν ότι μ' ενδιέφερε τόσο πολύ η ταινία, αλλά ήθελα να 'βλεπα την Κάρολ Λόμπαρντ, η οποία θεωρούσα πως ήταν η πιο ωραία γυναίκα που είχα δει, ένα συναίσθημα το οποίο εξέφρασα μια φορά στη θεία μου, όταν είχε έρθει να μας επισκεφτεί. Εκείνη με χαστούκισε. Δυνατά. Τα μικρά μαύρα αγόρια, σαν εμένα, δε γλυκοκοιτάζουν ποτέ πλούσιες λευκές γυναίκες σαν την Κάρολ Λόμπαρντ, ούτε καν στην οθόνη. Το έμαθα αυτό το μάθημα νωρίς και το έμαθα καλά.

Αυτό, όμως, δε με εμπόδισε να στέκομαι στην οδό Πίτσοτρι, ακριβώς στο κέντρο της διαδρομής από το αεροδρόμιο Κάντλερ, όπου οι σταρ είχαν προσγειωθεί εκείνο το απόγευμα, μέχρι το ξενοδοχείο Τζόρτζιαν Τέρας, όπου θα έμεναν τις επόμενες τρεις μέρες. Ο δρόμος ήταν φωταγωγημένος, από τα μπαλκόνια κρέμονταν πανό και μπαλόνια και σε κάθε κτίριο κυμάτιζαν σημαίες της Ομοσπονδίας του Νότου.

Δεν ήταν το είδος του εορτασμού για το οποίο τρελαινόμουν, όμως ζητωκραύγαζα κι εγώ εκεί με τους υπόλοιπους, καθώς το πρώτο από τα τριάντα ανοιχτά αυτοκίνητα εμφανίστηκε έχοντας δεξιά και αριστερά μοτοσικλετιστές της αστυνομίας. Κομφετί έπεφτε σαν χιόνι από τα μπαλκόνια και κάπου μια μπάντα έπαιζε το «Dixie»*. Σήκωσα το χέρι μου και το κουνούσα μέχρι που κατάλαβα ότι σ' εκείνο το αυτοκίνητο βρισκονταν άνθρωποι τους οποίους δε γνώριζα. Από πίσω ερχόταν ένα άλλο αμάξι γεμάτο με Κόρες της Ομοσπονδίας του Νότου με παραδοσιακές στολές.

* Λαϊκό τραγούδι του Νότου, που έγινε ο ανεπίσημος ύμνος της Ομοσπονδίας του Νότου στη διάρκεια του Αμερικανικού Εμφυλίου Πολέμου. (Σ.ζ.Μ.)

Το χέρι μου κατέβηκε και το ίδιο έκαναν και τα χέρια γύρω μου. Περιμέναμε μέχρι που φάνηκαν οι σταρ: ο Λόρενς Ολίβιε (ο σύζυγος της Βίβιαν Λι) και η Ολίβια ντε Χάβιλαντ σε μια ανοιχτή λιμουζίνα με χρωματιστές κορδέλες κρεμασμένες στο παρμπρίζ και, από πίσω σε μια άλλη λιμουζίνα, η Έβελιν Κέις και η Βίβιαν Λι αυτοπροσώπως στο ίδιο αμάξι με τον Ντέιβιντ Σέλζνικ και τον κυβερνήτη Γιούριθ Ρίβερς.

Γύρω μου οι ζητωκραυγές, τα σφυρίγματα και τα ουρλιαχτά δυνάμωσαν. Άρχισα να ουρλιάζω κι εγώ μαζί με τους άλλους και σηκώθηκα στα ξεπαγιασμένα δάχτυλα των ποδιών μου, για να δω τον Κλαρκ Γκέιμπλ και την Κάρολ Λόμπαρντ. Και τελικά φάνηκαν μέσα σε μια ανοιχτή λιμουζίνα μαζί με τον δήμαρχο Ουίλιαμ Χάρτσφιλντ. Ο Κλαρκ Γκέιμπλ, που καθόταν προς τη μεριά τη δική μου, φορούσε ένα κομψό παλτό, τα μαλλιά του γυάλιζαν από την μπριγιαντίνη και κουνούσε το καπέλο του χαμογελώντας, σαν να απολάμβανε εκείνο το πανηγύρι. Η Κάρολ Λόμπαρντ καθόταν ανάμεσα στους δύο άντρες και το μόνο που κατάφερα να δω απ' αυτήν ήταν ένας φευγαλέος, μάλλον νευρικός μορφασμός που ήθελε να περάσει σαν χαμόγελο, ένα γαντοφορεμένο χέρι που με μια ανεπαίσθητη κίνηση χαιρετούσε το πλήθος και μια τούφα από τα διάσημα πλατινένια μαλλιά της.

Κι έπειτα απομακρύνθηκαν και χάθηκαν. Η Γκίκι Ντομπς από δίπλα μου παραπονέθηκε ότι τα αυτοκίνητα πήγαιναν πάρα πολύ γρήγορα και δεν είχε προλάβει να τους δει καλά. Η αδερφή της, η Τζιουν, της έκανε νόημα να σωπάσει, καθώς μια αντρική φωνή από πίσω μου ρώτησε σαν τι ήθελαν να γίνει, δηλαδή – να κατέβουν οι σταρ από τα αυτοκίνητα και να περπατήσουν στο δρόμο; Παρακολουθήσαμε την υπόλοιπη πομπή: νεαρούς ντυμένους με στολές των παππούδων τους, κι άλλα αυτοκίνητα με διασημότητες, τις οποίες δε γνώριζα. Έπειτα το πλήθος άρχισε να διαλύεται.

Δε θυμάμαι τι είπα στον πατέρα μου, όταν γύρισα στο σπίτι με κομφετί στα μαλλιά και στους ώμους. Πρέπει να ήξερε πού

ήμουν και τι έκανα, αλλά δεν είπε κουβέντα. Αργότερα έκανε μια διάλεξη, την ώρα του δείπνου, σχετικά με την ιστορία των νέγων – ένα από τα αγαπημένα του θέματα – και στο τέλος η διάλεξη επικεντρώθηκε στον Αβραάμ Λίνκολν, το πορτρέτο του οποίου κρεμόταν πάντα στην τραπεζαρία μας.

Όταν τελείωσε, αναρωτήθηκα αν και ο πατέρας του Εμ Ελ είχε κάνει και σ' εκείνον την ίδια διάλεξη. Τώρα που το σκέφτομαι ξανά, αμφιβάλω πολύ.

Είδα τον Εμ Ελ ξανά το επόμενο βράδυ, όταν συγκεντρωθήκαμε στο υπόγειο της εκκλησίας Εμπενέξερ των βαπτιστών. Τα εξήντα μέλη της χορωδίας, με την καθοδήγηση του πατέρα του Εμ Ελ, του Μάρτιν Λούθερ Κινγκ του πρεσβύτερου, γνωστού από τότε ως Μπαμπά Κινγκ, είχαν συμφωνήσει να τραγουδήσουν στην πιο σημαντική εκδήλωση της προεμιέρας: στο χορό που παρέθετε για τους σταρ η Οργάνωση Νεολαίας της Ατλάντας.

Η Οργάνωση Νεολαίας ήταν το επίκεντρο των δραστηριοτήτων της λευκής κοινωνίας της Ατλάντας. Τη διοικούσαν επιφανή στελέχη της λευκής κοινωνίας, τα οποία ήταν τόσο συντηρητικά, που συχνά δεν επέτρεπαν ούτε σε παιδιά πλουσίων λευκών οικογενειών να γίνουν μέλη της Οργάνωσης. Η Οργάνωση Νεολαίας διοργάνωνε τις περισσότερες «σημαντικές» κοινωνικές εκδηλώσεις, συμπεριλαμβανομένου και του χορού, στον οποίο έκαναν την πρώτη τους κοινωνική εμφάνιση οι νεαρές δεσποινίδες της πόλης. Μία κοπέλα, που δεν τα κατάφερνε καλά σ' αυτή την πρώτη της κοινωνική εμφάνιση, δε γινόταν ποτέ μέλος της Οργάνωσης Νεολαίας και, κατά ειρωνικό τρόπο, μία από τις κοπέλες, που το ντεμπούτο της δεν εντυπωσίασε την Οργάνωση, περίπου είκοσι χρόνια πριν, ήταν η Μάργκαρετ Μίτσελ, η συγγραφέας του *Όσα Παίρνει ο Άνεμος*. Επειδή η Οργάνωση την είχε ονομάσει τόσο άσχημα και επανειλημμένα, η Μίτσελ δεν παρευρέθηκε στο

χορό της Οργάνωσης Νεολαίας εκείνη την Παρασκευή το βράδυ – νομπούροντάς τους κι εκείνη με τη σειρά της – αλλά όλος ο υπόλοιπος πληθυσμός της Ατλάντας ήταν εκεί, μαζί και αρκετές εκατοντάδες μαύροι.

Μόνο που εμείς δεν είχαμε πάει ως προσκεκλημένοι. Μερικοί από εμάς ήταν μισθωμένοι οδηγοί, για να μεταφέρουν τους λευκούς με τις αντίκες τους στο Δημοτικό Θέατρο της Ατλάντας, όπου λάμβανε χώρα η εκδήλωση. Άλλοι χρησιμοποιήθηκαν ως ταξιθέτες και οι υπόλοιποι παίρναμε μέρος στην εορταστική παράσταση.

Οι στολές της χορωδίας της εκκλησίας Εμπενέξερ είχαν ήδη επιλεγεί και όλοι μας τις φορέσαμε στο ξεπαγιασμένο υπόγειο του ναού. Οι γυναίκες ντύθηκαν με μπαλωμένα φορέματα, με ποδιές και πολύχρωμα μαντίλια στο κεφάλι τους. Οι άντρες φόρεσαν τριμμένα παντελόνια, που τους έρχονταν πολύ κοντά, και πουκάμισα με τα μανίκια διπλωμένα προς τα πάνω, για να φαίνονται τα γερά τους μπράτσα. Ο Εμ Ελ κι εγώ φορούσαμε τα ίδια ρούχα με τους μεγάλους συν ψάθινα καπέλα σχισμένα στο πάνω μέρος τους. Οι ενήλικοι ήταν ντυμένοι σαν σκλάβοι κι εμείς σαν σκλαβάκια.

Όταν φτάσαμε στο Δημοτικό Θέατρο, ο Μπαμπάς Κινγκ μάς ανάγκασε να βγάλουμε τα παπούτσια μας και να τ' αφήσουμε έξω από την πίσω πόρτα. Περάσαμε το υπόλοιπο βράδυ ξυπόλητοι, γιατί ήθελε να φαίνονται οι ενδυμασίες μας αυθεντικές.

Πέντε χιλιάδες πλούσιοι λευκοί παρακολούθησαν την εκδήλωση – η αφρόκρεμα της Ατλάντας. Όταν βγήκαμε στη σκηνή, είδα ότι κάτω στην πλατεία είχαν τοποθετηθεί τραπέζια. Στα τραπέζια κάθονταν όλοι οι επιχειρηματίες της Ατλάντας, οι οποίοι μετά το φαγητό θα ανέβαιναν στον εξώστη μαζί με τον διάσημο παίκτη του γκολφ Μπόμπι Τζόουνς, τον πρώην δήμαρχο Ρόμπερτ Μάντοξ και τον πρώην δικαστή Σέπαρντ Μπράιαντ, που κάθονταν

εκεί με τις οικογένειές τους. Λίγο πιο πίσω απ' αυτούς κάθονταν άλλοι διάσημοι Βόρειοι: ο Ουίλιαμ Πάλι του CBS, ο Χάρολντ Βάντερμπιλτ και ο Λόρενς Ροκφέλερ. Έμαθα ποιοι ήταν όλοι αυτοί οι άνθρωποι πολύ αργότερα.

Εκείνη τη στιγμή με απασχολούσε περισσότερο η σκηνή. Θύμιζε προπύλαια αρχαίου ελληνικού ναού με τέσσερις κολόνες ιωνικού ρυθμού, που είχαν ύψος έξι μέτρα. Ένωσα το στομάχι μου να σφίγγεται – καταλάβαινα πως τα μέλη της χορωδίας μας, μπροστά σ' εκείνο το σκηνικό, θα έμοιαζαν περισσότερο σκλάβοι από όσο ήθελαν να δείξουν με τα ρούχα που φορούσαν.

Κατά περίεργο τρόπο κανένας από τους ενηλίκους δεν έδειξε να δυσανασχετεί, που έπαιρνε μέρος στην παράσταση. Ο Εμ Ελ έβγαλε έναν πιχτό ήχο δυσφορίας, όταν είδε το όλο σκηνικό κι εγώ σκέφτηκα τον πατέρα μου και κατάλαβα ότι δε θα μπορούσα να του μιλήσω ποτέ για εκείνη την ταπείνωση, στην οποία είχα προσφερθεί να λάβω μέρος εθελοντικά.

Αυτό που έκανε τα πράγματα χειρότερα ήταν όλοι εκείνοι οι άνθρωποι, που ήταν ντυμένοι με ρούχα της Ομοσπονδίας του Νότου. Οι γυναίκες φορούσαν τις φούστες με τα φουρό των γαιγιάδων τους και οι άντρες τις γκρι στολές των παππούδων τους. Οι επιζώντες στρατιωτικοί από τα ομοσπονδιακά συντάγματα της Ατλάντας – σκυφτοί γέροι, ανήμποροι να περπατήσουν χωρίς βοήθεια – είχαν λάβει τιμητικές θέσεις στα μπροστινά καθίσματα.

Το θέατρο μύριζε ιδρώτα, πατημένες πευκοβελόνες και ναφθαλίνη. Έκανε κρύο εκεί μέσα, ή τουλάχιστον έτσι ένιωθα, επειδή ήμουν ξυπόλητος πάνω στα πλακάκια. Περιμέναμε στα παρασκήνια, καθώς ο οργανωτής της εκδήλωσης, ο Κλαρκ Χάουελ, εκδότης της *Constitution*, παρουσίαζε τις διασημότητες. Το πλήθος γέλασε, όταν αποκάλυψε τον Κλαρκ Γκέιμπλ «Κύριο Κάρολ Λόμπαρντ», κι εκείνη η φράση έστειλε ένα κύμα ζήλιας στην καρδιά μου.

Μ' έπιασε ανυπομονησία στη διάρκεια όλων εκείνων των ατελείωτων συστάσεων και έσπρωξα με τον αγκώνα μου τον Εμ Ελ.

Εκείνος με έσπρωξε με το δικό του, μετά πλησίασε το δάχτυλο στα χείλη του. «Μη μας δει ο Μπαμπάς», μουρμούρισε και είχε δικίο. Το τελευταίο πράγμα που θέλαμε ήταν να κάνουμε τον Μπαμπά Κινγκ να θυμώσει.

Έτσι κοιτούσαμε και περιμέναμε. Και, όταν ο Μπαμπάς Κινγκ έδωσε το σύνθημα, βγήκαμε στη σκηνή και παραταχθήκαμε, όπως στεκόμασταν και στην εκκλησία. Δυνατά φώτα με τύφλωσαν – το μόνο που έβλεπα ήταν τα πρόσωπα των λευκών στις μπροστινές σειρές, που μας χαμογελούσαν σαν να ήμασταν μωρά και κάναμε μια καλή πράξη. Σάρωσα τα καθίσματα με το βλέμμα μου, για να δω την Κάρολ Λόμπαρντ, το σκοτάδι ήταν αδιαπέραστο.

Παρ' όλο που ο Μπαμπάς Κινγκ ήταν ο αρχηγός της χορωδίας, μαέστρος ήταν η κυρία Κινγκ. Χτύπησε τα χέρια της για να την προσέξουμε. Συγκεντρώσαμε την προσοχή μας πάνω της και μας οδήγησε αργά από το ένα τραγούδι του ρεπερτορίου μας στο άλλο – όλα σπιρίτσουαλ από το «I want Jesus to walk with me» μέχρι το «Plenty good room». Είχα ένα μικρό σόλο εκείνο το βράδυ, κάτι που υποτίθεται πως έπρεπε να φανεί σαν αυτοσχεδιασμός μέσα στο «Get on board little children», αλλά, καθώς πλησίαζε η στιγμή, ένιωθα τις παλάμες μου να ιδρώνουν όλο και πιο πολύ. Έπρεπε να τραγουδήσω, μπροστά σε ανθρώπους που είχα συνηθίσει να τους βλέπω καθισμένος στο σκοτάδι. Έπρεπε να τραγουδήσω, ενώ τώρα με παρακολουθούσαν εκείνοι μέσα από το σκοτάδι, χωρίς να μπορώ να διακρίνω το πρόσωπό τους, όπως δεν μπορούσαν να δουν κι εκείνοι το δικό μου από την οθόνη του κινηματογράφου, όταν τους κοίταζα από τη θέση του θεατή.

Όταν έφτασε το σόλο μου, βγήκα δυο βήματα μπροστά για να βρεθώ στο φως και τραγούδησα με τέτοιο πάθος και τέτοια θέρμη που ποτέ δεν ξαναένιωσα. Για πρώτη και τελευταία φορά στη ζωή μου ολόκληρος ο λευκός κόσμος – και ήταν ο μόνος κόσμος που ήξερα – συγκέντρωσε την προσοχή του πάνω μου και έβαλα όλη μου την ψυχή για να τον εντυπωσιάσω.

Στο τέλος έκανα ξανά πίσω και ακούστηκαν αραιά ευγενικά χειροκροτήματα. Η χορωδία κατέβηκε από τη σκηνή, αφού ολοκλήρωσε το ρεπερτόριό της, και μας επιτράπηκε να στριμωχτούμε στις γωνίες της αίθουσας μαζί με άλλους νέγρους, που ήταν ντυμένοι σκλάβοι. Τελικά πήραμε την εντολή να μαζέψουμε τα τραπέζια, για να ελευθερωθεί η αίθουσα για το χορό.

Η ορχήστρα του Κέι Κάιζερ έκανε το επίτευγμα της χορωδίας μας να φαίνεται ασήμαντο. Μέχρι σήμερα, δεν μπορώ να ακούσω καμιά μεγάλη μπάντα, χωρίς να έρθει στο μυαλό μου η εικόνα της παρέλασης των κατοίκων της Ατλάντας, που βάζιζαν αργά μπροστά από το κοινό – οι γυναίκες με τα κρινολίνα κρατούσαν μπουκέτα με αποξηραμένα λουλούδια στα χέρια και οι άντρες φορούσαν τις γκριζες στολές της Ομοσπονδίας του Νότου. Μερικές από τις γυναίκες είχαν τέτοιο τρακ που, όταν τις φώτιζαν οι προβολείς, παραπατούσαν και οι άντρες από δίπλα τις κρατούσαν, για να μην πέσουν. Τα δυνατά φώτα έκαναν τα σπαθιά και τα μπρούτζινα κουμπιά να γυαλίζουν. Εγώ κόλλησα με δύναμη την πλάτη μου στον τοίχο, ο οποίος ήταν καλυμμένος με πανό και κλαδιά από έλατα, και αναρωτήθηκα για ποιο λόγο είχα κάνει τον κόπο να πάω σ' εκείνη την εκδήλωση, που αναπολούσε ένα παρελθόν εντυχώς μακρινό.

Στο τέλος, ύστερα από πολλή ώρα, άρχισε ο χορός. Ο Κλαρκ Γκέιμπλ, πολύ κομψός μέσα στο σμόκιν του, άνοιξε το χορό με την κόρη του δημάρχου Χάρτσφιλντ και η Βίβιαν Λι, η οποία φορούσε μια μακριά μαύρη τουαλέτα με μαύρα και άσπρα φτερά στα μανίκια, χόρευε με τον δήμαρχο. Καθώς η υψηλή κοινωνία της Ατλάντας άρχισε να γεμίζει την πίστα, ο Μπαμπάς Κινγκ μας συγκέντρωσε, μας πήγε εκεί όπου είχαμε αφήσει τα παπούτσια μας και μας είπε να γυρίσουμε στο σπίτι μας.

Δε μίλησα ποτέ στον Εμ Ελ για εκείνο το βράδυ. Ήταν σαν να

θέλαμε να το κρύψουμε κάπου βαθιά μέσα μας, ένα μυστικό που μπορούσαμε να το θυμόμαστε για πάντα, αλλά δεν έπρεπε να συζητάμε γι' αυτό. Η βραδιά εκείνη δεν αναφερόταν πουθενά στην επίσημη βιογραφία του Μάρτιν κι εγώ δε μίλησα σε κανέναν για τα παιδικά μου χρόνια στην Ατλάντα. Ο Μπαμπάς Κινγκ επιτιμήθηκε από το Σωματείο των Βαπτιστών Κληρικών της Ατλάντας, όχι μόνο γιατί έλαβε μέρος σε εκδήλωση των λευκών, αλλά επίσης γιατί είχε λάβει μέρος σε μία εκδήλωση όπου είχαν διαπραχτεί τα αμαρτήματα του χορού και της κατανάλωσης αλκοόλ.

Ο Μπαμπάς Κινγκ δεν απολογήθηκε ποτέ για εκείνη τη συμμετοχή του και ο δικός μου πατέρας δεν έμαθε ποτέ για τη δική μου. Όχι, βέβαια, πως θα του είχε δοθεί ο χρόνος να με τιμωρήσει, αν το είχε μάθει.

Το επόμενο πρωί ο πατέρας μου βρέθηκε στο κέντρο μιας ταραχής, την οποία δε θα μπορούσε να είχε προβλέψει ποτέ, και δύο μέρες αργότερα αυτός και η μητέρα μου ήταν νεκροί.

Όσο για μένα, βίωνα το τέλος των πάντων και την αρχή μιας ιστορίας, την οποία μόλις πριν από λίγες μέρες είχα αρχίσει να κατανοώ.

Αν τα πράγματα εκείνο το βράδυ είχαν εξελιχτεί διαφορετικά, δε θα βρισκόμουν τώρα εδώ, σ' αυτό το αυτοκίνητο με τον Τζίμι δίπλα μου, με τον κρύο αέρα να ραπίζει το πρόσωπό μου, με τις τρομερές ειδήσεις να επαναλαμβάνονται από το ράδιο. Αν τα πράγματα εκείνο το βράδυ είχαν εξελιχτεί διαφορετικά, εγώ δε θα βρισκόμουν εδώ και ίσως ο Μάρτιν δε θα είχε δολοφονηθεί. Ίσως να είχα προβλέψει τι μας περίμενε στο μέλλον και να είχα δράσει.

Αντί, όμως, να προσπαθήσω να προφυλάξω τον Μάρτιν, όταν έπρεπε, εγώ πάλευα να λύσω το βασικό μυστήριο της ζωής μου, και στη διάρκεια αυτής της διαδικασίας είχα χάσει όσα και όσους αγαπούσα. Όλος – συμπεριλαμβανομένου και κάποιου, για τον οποίο δεν είχα συνειδητοποιήσει ότι νοιαζόμουν ακόμα, του Μάρτιν.

ΔΥΟ

Κάποιοι θα πουν ότι η αρχή του τέλους ήταν η 1η Ιανουαρίου 1968, όταν βγήκε δήμαρχος ο Χένρι Λομπ. Ο Λομπ έκανε ό,τι περνούσε από το χέρι του, για να παραγκωνίσει τη μαύρη κοινότητα του Μέμφις και πολλοί τον μίσησαν γι' αυτό. Άλλοι ίσως πουν πως η αρχή του τέλους ήταν η 1η Φεβρουαρίου, όταν ο μηχανισμός συμπίεσης ενός παμπάλαιου και κακοσυντηρημένου σκουπιδιαρικού συνέθλιψε δύο νέγρους εργάτες του δήμου. Αυτό το επεισόδιο ήταν η ανεπίσημη αφορμή της απεργίας των εργατών καθαριότητας, η οποία έφερε τον Μάρτιν στο Μέμφις, όπου δολοφονήθηκε σχεδόν δύο μήνες αργότερα.

Για μένα, όμως, η αρχή του τέλους ήταν η Δευτέρα 26 Φεβρουαρίου. Ήταν η μέρα που είδα τη Λόρα Χαθαγουέι για πρώτη φορά.

Μπήκε στο γραφείο μου στις εννιά το πρωί. Το γραφείο μου βρισκόταν στο δεύτερο όροφο του κτιρίου Γκαλίνα, στην οδό Μπιλ, στο κέντρο της νέγρικης εμπορικής περιοχής του Μέμφις, στη γενέτειρα των μπλουζ. Μερικές φορές, αργά το βράδυ, άκουγα καθαρά τους ήχους των μπλουζ να φτάνουν από κάτω μαζί με γέλια και φωνές ανθρώπων που διασκεδάζαν. Αυτοί οι ήχοι όλο και χαμήλωναν, όλο και σπάνιζαν με τα χρόνια – τα περισσότερα κλαμπ είχαν μεταφερθεί στο δυτικό Μέμφις –, αλλά τους άκουγα μερικές φορές ακόμα και ένιωθα την καρδιά μου να ηρεμεί.

Το κτίριο Γκαλίνα μετρούσε εβδομήντα επτά χρόνια στην πλάτη του και είχε στεγάσει επιχειρήσεις πολλών ειδών, από ένα εστιατόριο κι ένα ξενοδοχείο είκοσι δωματίων μέχρι μια χαρτοπαικτική λέσχη και ένα οδοντιατρείο, που είχε κλείσει λίγες μέρες μετά που νοίκιασα το γραφείο μου στο δεύτερο όροφο. Δούλευα ως ιδιωτικός ντετέκτιβ πάνω από δέκα χρόνια και, μέχρι εκείνη τη μέρα, δεν είχα δει ποτέ λευκή γυναίκα να περνάει την πόρτα μου.

Η Λόρα Χαθαγουέι ήταν ψηλή, λεπτή και γύρω στα είκοσι επτά με είκοσι οκτώ. Ένα παλτό ήταν ριγμένο πάνω στο ένα της χέρι και με το άλλο κρατούσε μια άσπρη τσάντα. Φορούσε ένα κλειστό λεπτό μάλλινο πουλόβερ και μια περιποιημένη σεμνή φούστα μέχρι το γόνατο. Τα κοντά άσπρα μποτάκια της δεν έμοιαζαν ικανά να προστατέψουν τα πόδια της από τα σκουπίδια, που είχαν συσσωρευτεί κατά μήκος των πεζοδρομίων. Στο λαιμό της φορούσε ένα περιδέραιο από μαργαριτάρια. Τα ξανθά μαλλιά της ήταν κομμένα στο ύψος των ώμων και οι άκρες τους ήταν γυρισμένες προς τα έξω, ένα χτένισμα που φαινόταν να χρειάζεται αρκετή φροντίδα. Το μακιγιάζ της ήταν τόσο ελαφρό, όσο χρειαζόταν για να τονίσει απλώς τα χαριτωμένα της χαρακτηριστικά και όχι για να δείξει πως ήταν έτοιμη για κάτι ανήθικο, παράνομο ή και τα δύο μαζί.

Ανασήκωσα τους ώμους μου, αλλά δε σηκώθηκα όρθιος. Είχα ύψος ένα και ενενήντα και ήμουν μυώδης με δυνατές πλάτες και μπράτσα. Μερικές φορές η σωματική μου διάπλαση φόβιζε τους λευκούς και ιδιαίτερα τις λευκές γυναίκες. Δεν υπήρχε κανένας λόγος να την τρομάξω, τουλάχιστον από την πρώτη στιγμή.

Υπέθεσα πως ήταν άλλη μια απεσταλμένη από την Επιτροπή Πολιτικών Δικαιωμάτων – μια προηγούμενη απεσταλμένη τους είχε τραυματιστεί στα επεισόδια της Παρασκευής κι αυτό δεν τους είχε αρέσει καθόλου – ή μήπως ήταν ο δέκατος πέμπτος δημοσιογράφος, που ήθελε να με ρωτήσει τι είχα δει από το παράθυρο του γραφείου μου εκείνη την Παρασκευή.

Την Παρασκευή το πρωί συνέβησαν αυτά που ο δήμαρχος αποκάλεσε «ταραχές» ή συνέβη αυτό που οι εργάτες καθαριότητας χαρακτήρισαν «πορεία που ξέφυγε απ' τον έλεγχο». Ο δήμαρχος είχε ορίσει την Πέμπτη ως τελευταία διορία, για να επιστρέψουν οι απεργοί στην εργασία τους, αλλιώς θα απολύονταν και θα προσλαμβάνονταν καινούργιοι εργάτες στη θέση τους. Το δημοτικό συμβούλιο είχε αντίθετη άποψη από τον δήμαρχο και είχε αποφασίσει να συνεδριάσει την Παρασκευή, για να εκδώσει ψήφισμα υπέρ των απεργών. Η Παρασκευή έφτασε, αλλά το δημοτικό συμβούλιο δε συνεδρίασε, όπως είχε προγραμματιστεί. Τα μέλη του σωματείου έκαναν πορεία στο κέντρο της πόλης, για να διαμαρτυρηθούν για την αναβολή της συνεδρίασης του δημοτικού συμβουλίου, και με κάποιο τρόπο δημιουργήθηκαν επεισόδια στην πορεία. Άντρες, γυναίκες και παιδιά – αμέτοχοι περαστικοί και διαδηλωτές – χτυπήθηκαν με κλομπ και δέχτηκαν μπόλικες κλοτσιές από την αστυνομία.

Βρισκόμουν στο γραφείο μου εκείνη τη μέρα και από το παράθυρό μου μπορούσε κανείς να παρακολουθήσει τα πάντα. Μόνο που δεν κάθισα να δω. Έριξα μια ματιά έξω, αντίκρισα τις συμπλοκές και κατέληξα πως το μόνο που θα κατάφερα, αν κατέβαινα κάτω, θα ήταν να τραυματιστώ. Περίμενα μέχρι που τα πράγματα ηρέμησαν και τότε βγήκα στο δρόμο. Βοήθησα κάποιους που δεν μπορούσαν να δουν, γιατί τα μάτια τους ήταν πρησμένα από τα δακρυγόνα, σκούπισα το αίμα από το πρόσωπο ενός κοριτσιού και γενικά καθάρισα ό,τι φαινόταν να χρειάζεται καθάρισμα...

Έτσι έβλεπα τον εαυτό μου: σαν έναν άνθρωπο που δεν ήταν πρόθυμος να εμπλακεί προσωπικά σε κρίσεις, αλλά ο οποίος καθάρριζε, έναντι αμοιβής, όσα άφηναν οι άλλοι πίσω τους.

Δεν είχα προσφερθεί να εκφράσω καμία γνώμη για την απεργία στον ρεπόρτερ που ήρθε και με βρήκε το Σαββατοκύριακο και δεν είχα σκοπό να το κάνω ούτε σ' αυτήν εδώ.

«Παρακαλώ, τι θέλετε;» ρώτησα τη γυναίκα.

Ανασήκωσε ελαφρά τα φρύδια της, που έμοιαζαν τονισμένα με μαύρο μολύβι. «Ο κύριος Ντάλτον;»

«Ναι», απάντησα. «Σμόκι Ντάλτον. Κι εσείς είστε;»

«Λόρα Χαθαγουέι.» Είπε το όνομά της με έναν τόνο λες και έπρεπε να το ξέρω. Πρώτη φορά το άκουγα.

Έπλεξα τα δάχτυλα των χεριών μου και περιμένα. Μπορούσα να περιμένω όσο χρειαζόταν για τα παρακάτω. Η υπομονή μου συνήθως εκνεύριζε τους λευκούς δημοσιογράφους. Συχνά εκνεύριζε και τους λευκούς υπαλλήλους της Επιτροπής Πολιτικών Δικαιωμάτων. Τώρα θα μάθαινα τι από τα δύο ήταν.

«Το πραγματικό σας όνομα είναι Μπίλι Ντάλτον», είπε. «Όχι Ουίλιαμ. Μπίλι. Σωστά;»

Μόνο οι καλοί μου φίλοι ήξεραν το πραγματικό βαφτιστικό μου όνομα και πολύ λίγοι από αυτούς το χρησιμοποιούσαν. Η κυρία δεν ήταν βεβαίως καλή μου φίλη. Έσπρωξα την καρέκλα μου προς τα πίσω, έτσι που στηρίχτηκε στα δυο της πόδια.

«Ακούστε, δεσποινίς. Ασχολούμαι μόνο με υποθέσεις ανθρώπων που έρχονται, επειδή με έχει συστήσει σ' αυτούς κάποιος γνωστός μου. Έτσι, αν δε σας στέλνει κάποιος που...»

«Ο μόνος άνθρωπος που μου μίλησε για σας ήταν ο παρκαδόρος του ξενοδοχείου Πίμποντι.»

Ο Ρόσκο Μίλερ. Κράτησα το ύφος μου προσεχτικά ανέκφραστο. Ο Ρόσκο Μίλερ μού είχε υποχρέωση. Δε θα μου έστελνε στο γραφείο όποιον να 'ταν. Και αναγνώριζε την υποχρέωση που μου είχε. Παρ' όλο που δεν τα είχα καταφέρει να ανακαλύψω τον βιαστή της κόρης του, είχα μπορέσει να συγκεντρώσω αρκετά χρήματα, για να πάει στην Ελβετία να κάνει νόμιμη έκτρωση. Ο Ρόσκο δεν έκανε χάρες σε λευκούς, ιδιαίτερα έπειτα απ' αυτό που συνέβη στην κόρη του. Και ποτέ δε μου είχε ζητήσει την παραμικρή βοήθεια.

«Τι σας είπε για μένα;»

«Τον ρώτησα πού είναι το γραφείο σας και μου εξήγησε.»